

open regulations; b) a distinct definition of entities of operational activities in penal institutions and their competencies; c) regulation law list search operations; d) public participation and individuals to assist operational units penal institutions; g) requirements for strict observance of legality in the activity of operational activities in penal institutions; e) limit the constitutional rights of prisoners in the course of operational activities only by law and in accordance with the established procedure.

Key words: crime prevention, to protect the personal safety of prisoners, penal law, punishment, the State Penitentiary Service of Ukraine.

УДК 347.631

Ю. Коренга

Одностороння відмова від договору сурогатного материнства

У статті вивчено доктринальне осмислення інституту односторонньої відмови від договору сурогатного материнства батьками-замовниками. Дослідження проведено в контексті порівняльного аналізу відмови від цивільно-правових договорів загалом та договорів сурогатного материнства зокрема. Вивчено питання юридичної можливості таких дій та їх правові наслідки.

Ключові слова: сурогатне материнство, сурогатна мати, договір сурогатного материнства, батьки-замовники, одностороння відмова від договору.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання про односторонню відмову від договору та розірвання договору достатньо активно досліджується в науці цивільного права. Проте вивчення проблеми односторонньої відмови від договору сурогатного материнства є нагальним у сучасних правових дослідженнях.

Мета статті – обґрунтувати можливість здійснення таких дій батьками-замовниками та способи юридичного реагування на ці обставини.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Досліджено такі роботи вітчизняних учених-юристів, як «Категорія відмови в цивільному праві» І. В. Спасибо-Фатеевої, «Одностороння відмова від договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів» Т. В. Боднара й «Одностороння відмова від договору в контексті проблеми правових наслідків порушення зобов'язання» П. А. Меденцева.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. І. В. Спасибо-Фатеева досить ґрунтовно вивчала питання відмови в цивільному праві [1]. Науковець указує, що Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) оперує поняттями «відмова від договору», «відмова від правочину», «відмова від зобов'язання», має місце й відмова від тих або інших дій і деякі інші випадки відмов. Правова природа «відмови» залишається недостатньо дослідженою, а механізм її застосування – невизначеним і суперечливим.

Розглядаючи це питання в контексті зв'язку із сурогатним материнством, вважаємо, що не варто розмежовувати відмову від правочину та припинення договору, адже в цьому розрізі вказані поняття не розмежовуються, вини вибудовують логічну послідовність. При відмові від договору сурогатного материнства сторони проходять такі стадії:

- 1) відмова (від правочину);
- 2) розірвання (договору);
- 3) припинення (зобов'язання);

Інститут відмови від договору здавна відомий у цивілістиці та активно застосовувався на практиці, однак його суть не була чітко окресленою й залишається надалі до певної міри не визначеною. Чинний ЦК України передбачає такі основні види односторонньої відмови від договору, як: 1) санкція за порушення умов договору другою стороною; 2) право на вчинення односторонньої відмови без застосування заходів цивільно-правової відповідальності; 3) безпідставна відмова від договору за відсутності порушень умов договору другою стороною з покладенням на сторону, що відмовилася, негативних правових наслідків, передбачених договором або законом [2, с. 23].

Видова належність односторонньої відмови від договору впливає на визначення правової природи останньої. На думку Т. В. Боднар, оскільки не будь-яка одностороння відмова від договору є способом самозахисту цивільних прав та інтересів, для визнання за односторонньою відмовою способу самозахисту цивільних прав необхідні такі передумови: по-перше, наявність порушення, невизнання або оспорування цивільного права особи; по-друге, одностороння відмова має виходити від особи, чиє право порушене, не визнається або оспорується; по-третє, наслідком застосування односторонньої відмови є захист порушеного, невизнаного або оспоруваного права особи способом, установленим договором або законом [3, с. 42].

Т. В. Боднар розглядає односторонню відмову від договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів. Водночас дослідниця зазначає, що правовими наслідками односторонньої відмови від договору в одних випадках є зміна договору й припинення договору (у контексті ст. 16 ЦК України – зміна правовідношення та припинення правовідношення).

Автор звертає увагу на те, що ЦК України (ч. 3 ст. 651) передбачає різні правові наслідки односторонньої відмови від договору в разі його порушення: у разі відмови від договору частково – зміну умов договору; у разі відмови від договору в повному обсязі – розірвання договору. Отже, в обох випадках односторонньої відмови маємо справу зі способами захисту порушених цивільних прав, передбаченими, відповідно, п. 6 і 7 ч. 2 ст. 16 ЦК України – зміною правовідношення та припиненням правовідношення, які в разі їх застосування стороною договору набувають характеру способів самозахисту. Проте лише цими двома способами самозахисту цивільних прав й інтересів у випадку односторонньої відмови від договору не обмежується. Способами самозахисту в зазначеному випадку можуть бути: а) припинення дії, яка порушує право (п. 3 ч. 2 ст. 16 ЦК України); б) відновлення становища, яке існувало до порушення (п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України); примусове виконання обов'язку в натурі (п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК України) [114, с. 40].

Як бачимо, Т. В. Боднар розглядає односторонню відмову від договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів. Водночас вона зазначає, що правовими наслідками односторонньої відмови від договору в одних випадках є зміна договору й припинення договору (у контексті ст. 16 ЦК України – зміна правовідношення та припинення правовідношення). На перший погляд, може скластися враження, що тут існує певна помилка, адже правовими наслідками одних способів захисту є інші способи захисту. Проте, на нашу думку, жодної помилки тут немає, оскільки, по-перше, захист цивільних прав може здійснюватися через учинення не лише однієї, а й кількох юридично значущих дій; по-друге, цивільне право дає змогу використовувати кілька способів для захисту одного порушеного права. Крім того, тут потрібно звернути увагу на таке. Власне відмова від договору сурогатного материнства за своєю правовою природою в одних випадках може розглядатися як захід оперативного впливу, який суб'єкт договірних правовідношення може застосувати без звернення до компетентних органів, тобто як захід самозахисту, в інших випадках (коли відбувається взаємна відмова сторін від договору через укладення правозмінювального або правоприпинювального правочину) відмова від цього договору буде одним із засобів зміни або припинення договірних зобов'язань.

Відповідно до п. 2 ст. 214 ЦК України, особи, які вчинили дво- або багатосторонній правочин, мають право відмовитися від нього за взаємною згодою сторін, а також у випадках, передбачених законом. Як зазначається в коментарі до ЦК України, відмова від договору допускається за взаємною згодою сторін, а також у випадках, передбачених законом. Але слід ураховувати, що, згідно зі ст. 651 ЦК України, відмова від договору (розірвання договору) можлива й на інших підставах. Зокрема, у самому договорі можуть бути передбачені підстави, за яких договір може бути припинений в односторонньому порядку за ініціативою однієї зі сторін. Наприклад, у договорі може бути застережене право особи відмовитися від договору, якщо він не виконується відповідно до встановлених строків, боржник не виконує окремих умов договору тощо. У випадку розбіжностей оцінки сторонами достатності підстав для односторонньої відмови від договору спір вирішується судом. Варто звернути увагу на те, що свобода відмови від договору зберігається в тому разі, якщо його умови виконані сторонами повністю [4, с. 220]. Відповідно до цього коментаря, звернемося до статті 651 ЦК України. Пункт перший визначає, що в разі порушення зобов'язання однією стороною друга має право частково або в повному обсязі відмовитися від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законодавством.

Є. О. Харитонов дає таке роз'яснення цієї статті. За загальним правилом не допускається одностороння відмова від виконання зобов'язання. Проте в деяких випадках, передбачених законом, зобов'язання може припинитися за волевиявленням однієї зі сторін. Так, відповідно до статті 611 ЦКУ, одностороння повна або часткова відмова від зобов'язання є одним із можливих наслідків порушення зобов'язання. За своєю правовою природою одностороння відмова є засобом захисту постраждалої сторони, але не є мірою відповідальності. Право на одностороннє припинення зобов'язання, як правило, зумовлене порушенням іншою стороною своїх обов'язків. Так, зобов'язання за договором підяду може припинитися у зв'язку з відмовою замовника від договору, якщо підрядник не приступає вчасно до виконання договору або виконує роботу так повільно, що закінчення її в строк стає явно неможливим, а також якщо підрядник не усуне недоліки в роботі в установлений замовником строк. Підрядник, зі свого боку, може відмовитися від договору, якщо замовник, незважаючи на своєчасне й обгрунтоване застереження з боку підрядника, у відповідний строк не змінить указівок про спосіб виконання роботи або не усуне інших обставин, які загрожують міцності або придатності виконуваної роботи. Отже, одностороння відмова від виконання зобов'язання може застосовуватися незалежно від вини порушника, але лише у випадках, установлених договором або законом. Одностороння відмова від зобов'язання відбувається внаслідок самого факту її здійснення й не потребує звернення до суду.

Відмова (повна або часткова) постраждалої сторони від зобов'язання не звільняє порушника від відповідальності (відшкодування збитків, моральної шкоди, сплати неустойки), якщо сторона, яка порушила зобов'язання, є винною в його порушенні [5, с. 607–608]

До особливостей договору про надання послуг належить можливість односторонньої відмови від виконання договору. Тому варто проаналізувати можливість відмови від виконання договору батьками-замовниками та їх цивільно-правову відповідальність за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань за договором. Отже, можна допустити той факт, що сурогатна матір несумлінно виконувала свої обов'язки (надала неправдиву інформацію про стан свого здоров'я, відмовлялася виконувати приписи лікаря, свідомо створювала загрозу для життя та здоров'я плода – палила, уживала алкоголь, наркотичні речовини тощо) або ж у самому договорі були передбачені підстави щодо відмови від нього, то батьки-замовники мають юридичну можливість здійснити таку дію. Проте компенсація витрат сурогатній матері у випадку відмови від договору не є відповідальністю в цьому випадку. Указані дії можна визначити як повернення сторін у початкове положення, коли в силу неможливості повернути стороні отримане в натурі іншою стороною виникає зобов'язання виплати грошової компенсації. Цивільний кодекс не уточнює обставин, за наявності яких замовник має право вчинити такі дії. Наприклад, відсутня вказівка на період часу, протягом якого відсутня така відмова. Очевидно, що вона може бути здійснена в будь-який час як до початку надання послуги, так і в процесі її здійснення.

Як указує А. А. Мірошник, такий підхід є правильним, адже не можна примусити особу використати ту послугу, яка їй непотрібна [6, с. 25]. Однак у випадку сурогатного материнства з такою позицією важко погодитися, адже відшкодування фактично понесених витрат сурогатній матері у випадку відмови генетичних батьків від народженої для них дитини навряд чи можна розглядати як адекватний спосіб захисту прав виконавця.

Випадків відмови батьків-замовників від новонародженого в Україні не було, проте в Російській Федерації в одній із клінік репродуктивної медицини мав місце подібний випадок. Як зазначають автори тез щодо програми сурогатного материнства, «на прохання генетичних батьків у зв'язку зі зміною соціальних обставин та згодою сурогатної матері вагітність останньої була перервана на 10 / 11 неділі вагітності» [6, с. 26.].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, якщо звернутися до норм права, то зобов'язання генетичних батьків забрати дитину, котра народжена сурогатною матір'ю, не визначено на законодавчому рівні, тому відмова генетичних батьків від дитини вкладається в рамки поняття «відмова від договору», за яку відповідальність не наступає.

Джерела та література

1. Спасибо-Фатеева І. В. Категорія відмови в цивільному праві / І. В. Спасибо-Фатеева // Проблеми цивільного права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vapnu/2011_3/9Spasibo.pdf

2. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова [та ін.] ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
3. Боднар Т. В. Одностороння відмова від договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів / Т. В. Боднар // Міжнародна науково-практична конференція «Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Одеса, 30 трав. 2008 р.) / ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2008. – С 38–42.
4. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. – Х. : ТОВ «Одісей», 2007. – 1200 с.
5. Мирошник А. А. Возмездное оказание услуг в гражданском праве России : дис. ... канд. юрид. наук : спец. : 12.00.03. / А. А. Мирошник. – Саратов, 2003 – С. 25.
6. Ісакова Е. В. Досвід реалізації програми «Сурогатне материнство»/ Е. В. Ісакова, В. С. Корсак // Проблеми репродукції. – 2001. – № 3. – С. 26.

Коренга Ю. Односторонний отказ от договора суррогатного материнства. В работе детально изучен институт одностороннего отказа от договора суррогатного материнства родителями-заказчиками. Исследование проводится в контексте сравнительного анализа отказа от гражданско-правовых договоров в целом и договоров суррогатного материнства в частности. Анализируются вопросы юридической возможности таких действий и их правовые последствия, ведь обязательства генетических родителей забрать ребёнка, рожденного суррогатной матерью, не определены на законодательном уровне. Поэтому отказ генетических родителей от ребёнка укладывается в рамки понятия «отказ от договора», за которую ответственность не наступает. Поэтому разработка возможных оснований отказа от договора является ключевым механизмом в решении проблемы нарушения договорных условий суррогатного материнства и установлении механизмов защиты детей, рождённых с помощью данной программы.

Ключевые слова: суррогатное материнство, суррогатная мать, договор суррогатного материнства, родители-заказчики, односторонний отказ от договора.

Korenga I. Unilateral Termination of the Contract of Surrogacy. Paper is devoted to a detailed study of the Institute of unilateral rejection of surrogacy contract father's customers. Research conducted in the context of comparative analysis of non-civil contracts in general and in particular surrogacy contracts. Analyzes the legal possibility of such actions and their legal consequences. After all obligations of genetic parents to take the child born by a surrogate mother is not defined in law. The denial genetic parents of the child is placed in the scope of an «abandonment of the contract», for which responsibility is not provided. Therefore, the development of possible reasons for the refusal of the contract is the key to solving the problem of violation of contractual terms and conditions of surrogacy and the establishment of mechanisms for the protection of children born with the help of this program.

Key words: surrogacy, surrogate mother, surrogate motherhood contract, fathers contracting, unilateral refusal to contract.

УДК 343.5:343.163

A. Kiełtyka

Ochrona ofiar przemocy domowej w działalności prokuratury

Przemoc w rodzinie występuje często i jest trudna do zwalczania. Szczególnego znaczenia nabierają wszelkie formy pomocy, która może być udzielana jej ofiarom. Przewiduje je między innymi ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Przepisy tej ustawy, a także innych aktów prawnych umożliwiają prokuraturze, podejmowanie szeregu działań w interesie ofiar przemocy.

Słowa kluczowe: ofiara przemocy domowej, przeciwdziałanie przemocy, prokuratura

Przedstawienie problemu naukowego i jego znaczenie. Prawo karne, którego realizacja wiąże się zasadniczymi celami działalności prokuratury [1], od dawna nastawione było na ściganie przestępstw związanych z przemocą w rodzinie. Samo uznanie, że przemoc w rodzinie jest przestępstwem, nie było jednak wystarczające do jej zapobiegania. Niezbędne stało się udoskonalenie systemu prawnego, który zapewniałby nie tylko ściganie sprawców, ale również ochronę ofiar przemocy.

«Uznając, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim